

2821 Numaralı Nüfus Defterine göre Akhisar'ın Müslüman ve Gayrimüslimlerinin Demografik ve Meslekî Yönden Karşılaştırması***Mustafa Mesut Özekmekçi*****ORCID:0000-0001-7613-9939****ÖZ**

Sultan II. Mahmut dönemi Osmanlı Devleti için pek çok alanda köklü yeniliklerin başlangıç dönemidir. Bunlar içerisinde ülkenin erkek nüfusunun tespitine yönelik yapılmaya başlanan nüfus sayımları ise ilk defa Osmanlı ülkesindeki tüm erkek nüfusun özelliklerini ortaya koyma amacı taşır. İlk kez H. 1246 (M. 1830-31) yılında yapılan ve düzensiz aralıklarla devam eden sayımlarda askerlik yapabilecek Müslüman erkek nüfus ile cizye yükümlüsü gayrimüslimlerin eksiksiz bir şekilde sayılıp yazılmasına gayret edilmiştir. Devletin potansiyel nüfusunu öğrenmeye yönelik bu uygulaması, araştırmacılar için tarihi kaynak niteliği taşımaktadır. Çalışmamızın da temel kaynağı olan nüfus defteri, Devlet arşivlerinde 2821 numarayla tasnif edilmiş olup H. 1250 (M.1834/35) tarihlidir. Bu defter vasıtasıyla Saruhan Sancağına bağlı Akhisar Kazasının mahallelerinde ikamet eden Müslüman ve gayrimüslim nüfusun sayım/yazım esnasındaki demografik özellikleri üzerinde durulmuş, bunların benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında ayrıca kaza ahalisinin meslekleri karşılaştırılarak Akhisar'da ikamet eden nüfusun geçimini hangi mesleklerle sağladığı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akhisar, Nüfus Sayımı, Demografi, Meslek, Nüfus Defteri**Gönderme Tarihi:** 07/11/2019**Kabul Tarihi:**26/12/2019

* İnceleme ve analizini yaptığım nüfus defteri Ferhat Berber tarafından günümüz alfabesine aktarılmış ve Akhisar Belediyesi tarafından yayınlanmıştır. İlgili kitap için Ferhat Berber, Akhisar'ın Defterleri-I 1834-1835 Akhisar Nüfus Defteri (BOA. NFS.d 2821/ H. 1250), Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2018

* Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada Meslek Yüksek Okulu, E-Posta: mesutozekmekci@comu.edu.tr

Demographic and Professional Comparison of Muslims and Non-Muslims of Akhisar According to the Census Registers No: 2821

Abstract

The era of Mahmud II was the beginning of radical reforms in many areas for the Ottoman Empire. Among these reforms, the censuses which were undertaken to determine the male population had the aim of revealing the characteristics of the whole male population in the Ottoman land for the first time. In the censuses, first of which was carried out in 1246 of the hegira (c.e. 1830-1831) and then continued at intervals, it was precisely strived to calculate and record the Muslim male population who could perform the military service and the non-Muslims who were liable for cizye, Islamic head-tax levied on non-Muslims. This official survey towards finding out the country's potential population has the characteristic of a historical source for researchers. Accordingly, the main source of our study is a population register classified with the number 2821 under the date of 1246 of the hegira (c.e. 1830-1831) in the state archives. In this study, by means of this population register, it was tried to analyze and introduce the similarities and differences of the demographic features of the Muslims and non-Muslims both of whom resided in the neighborhoods of Akhisar Kazası of Saruhan Sancağı at the time of population census. Moreover, by comparing the people's professions in Akhisar, it was aimed to show the inhabitants' ways of earning their livelihoods.

Keywords: Akhisar, Census, Demography, Profession, Census Register

Received Date: 07/11/2019

Accepted Date: 26/12/2019

Демографическое и профессиональное сравнение мусульман и немусульман Ахисара по данным переписных регистров №: 2821

Резюме

реформ во многих областях Османской империи. Среди этих реформ переписи, которые были предприняты для определения мужского населения, имели целью впервые выявить характеристики всего мужского населения на османской земле. В ходе переписей, первая из которых была проведена в 1246 году хиджры (СЕ 1830-1831), а затем продолжал через определенные промежутки времени, он был точно стремился вычислить и записать мусульманское мужское население, которое могло бы выполнять военную службу, и немусульман, которые были ответственны за *sızu*, исламский головной налог, взимаемый с немусульман, Этот официальный опрос по выявлению потенциального населения страны имеет исторический источник для исследователей. Соответственно, основным источником нашего исследования является регистр населения, классифицированный с номером 2821 под датой 1246 года хегиры (ок. 1830-1831) в государственных архивах. В этом исследовании, с помощью этого регистра населения, была предпринята попытка проанализировать и представить сходства и различия демографических особенностей мусульман и немусульман, которые проживали в окрестностях Ахисар-Казасы в Сарухан-Санджаи во время переписи населения, Кроме того, сравнивая народные профессии в Ахисаре, он был нацелен на то, чтобы показать жителям способы получения средств к существованию.

Ключевые Слова : Перепись, демография, профессия, Регистр переписи

Получено: 07/11/2019

Принято: 26/12/2019

Giriş

Günümüzde Manisa ilinin yüz ölçüm olarak birinci, nüfus yoğunluğu yönünden ise en kalabalık ikinci ilçesi olan Akhisar'ın¹ oldukça köklü bir geçmişi vardır. Bu bağlamda şehrin geçmişini Tunç Çağına kadar götürmek mümkündür. Akhisar tarihiyle ilgili M.Ö 281 tarihli bir yazıttaki “*Thyateira'daki subay ve askerler I. Seleukos'a adak sundular.*” ifadesinden hareketle kentin Büyük İskender'in bölgeyi ele geçirmesinden sonra bir Makedon askerî kolonisi haline getirdiği söylenebilir.² Akhisar'ın Büyük İskender'in mirasçısı olarak kurulan Seleukos Devletinin kralları tarafından özellikle sahip olduğu elverişli konum sebebiyle askerlerine bağışlanan bir kraliyet mülkü olduğu düşünülebilir.³

Hristiyanlık için oldukça önemli olan ve İncil'de adı geçen 7 kilise⁴ içinde yer alan Akhisar'da Türklerin faaliyetlerinin ilk olarak XIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı ifade edilebilir.⁵ Bu dönemde Doğu Roma İmparatorluğunun hâkim olduğu Akhisar bu faaliyetlerden 30 yıl sonra 1300'lerin başında başta Manisa, Demirci ve Gördes olmak üzere Batı Anadolu'da gaza faaliyetlerini yürüten önemli beyliklerden Saruhanoğulları döneminde direniş göstermeden Türklerin eline geçmiştir.⁶

Bu tarihten sonra şehrin Türkleştirilmesi yolunda ilk çalışmalar başlamış ve şehrin en büyük kilisesi camiye dönüştürülerek Fethiyye Cami olarak adlandırılmıştır.⁷ Bunun dışında halkın Köfünlü Cami olarak nitelendirdiği ve 1316 yılında inşa edildiği varsayılan Köhne Cami'nin de varlığından bahsetmek yerinde olacaktır.⁸

Yaklaşık 1 asır kadar Saruhanoğulları hâkimiyetinde kalan Akhisar Osmanlıların eline ilk kez savaşız olarak 1390 yılında Yıldırım Beyazıt zamanında geçmiştir.⁹ 1402'de Yıldırım'ın Ankara Savaşında Timur'a yenilmesi sonucunda kısa süreliğine şehrin yönetimi tekrar Saruhanoğulları'na intikal etmiştir. Çelebi Mehmet döneminde ise (1413-1421) Akhisar tekrar Osmanlı egemenliğine girmiştir.¹⁰

¹“Akhisar” <http://www.manisa.gov.tr/ilcelerimiz> (26.07.2019).

² Engin Akdeniz ve Mustafa Kemal Şahin, *Akhisar Gezi Rehberi*, Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, 1.

³Ferhat Berber ve M. Mesut Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları 2019, 35.

⁴“7 Kilise” <https://manisa.ktb.gov.tr/TR-152050/incilde-adi-gecen-7-kiliseden-ucu.html> (27.07.2019).

⁵ Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 59.

⁶ Feridun Emecen, “Akhisar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul: TDV Yay., 1989, 237.

⁷ Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 61.

⁸ Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 61.

⁹Emecen, “Akhisar”, 237.

¹⁰Emecen, “Akhisar”, 237.

Şehir ve çevresi Osmanlı Devleti kontrolüne kesin olarak geçtikten sonra bölgede merkezi Manisa olan Saruhan Sancağı teşkil edilmiş, Akhisar'da bu sancağa eklenip Osmanlı mülki taksimatında kaza olarak konumlandırılmıştır. Bunun yanında Çelebi Mehmet'ten sonra tahta geçen Sultan II. Murat'ın oğlu Alaeddin'i Saruhan Sancak Beyi olarak tayin etmesiyle Saruhan bir şehzade sancağı olmuştur.¹¹ Bu atamadan sonra Saruhan Sancağının Anadolu'daki diğer sancaklara göre prestijli bir statü elde etmiş olduğu ifade edilebilir.

XV. yüzyılda Sarı Ahmet Paşa'nın yaptırdığı ve günümüzde de halen faaliyetini sürdüren vakıf/vakıflar sayesinde şehirde pek çok cami, han, hamam ve imaret kurulmuştur.¹²

Şehirdeki bu yapılaşma faaliyetlerine karşın XV ve XVI. yüzyıllarda Akhisar'ın Saruhan Sancağı içinde yüz ölçümü ve nüfusu bakımından küçük bir kaza olduğu söylenebilir.¹³ Kazanın bu dönemde merkez nahiyesinden başka bir nahiyesi de yoktur. Buna karşın Akhisar başta tarım, dokumacılık ve ayrıca Karadeniz'e yaptığı pamuk ihracatıyla¹⁴ ekonomik yönden gelişmiş bir bölge olmuş ve muhtemelen tüm bu hususların getirdiği iktisadi kazanımla kaza statüsünü korumuştur.¹⁵

Şehir, XVII. yüzyıldaki Celali Fetreti devrinde kısa süreli asayiş problemleri yaşamış ancak isyanın bastırılmasından sonra yeniden hareketlenmiştir. Nitekim 1670'lerin başında Akhisar'a gelen Evliya Çelebi'de şehirde yeniden yaşanan canlanmayı doğrulamakta ve şehrin o tarihte 2600 hanesi, 1000 kadar dükkânı, 1 bedesteni ve 10 hanı olduğunu belirtmektedir.¹⁶

XVIII. yüzyılda Osmanlı taşrasının büyük çoğunluğunda merkezi otoriteden bağımsız hareket edebilen ve ayan olarak bilinen yöneticilerin ortaya çıktığı bilinmektedir.¹⁷ Nitekim bu gelişmelerden Saruhan Sancağı 'da azade kalmamış, ayan ailelerinin en büyük ve nüfuzlularından olan Karaosmanoğlu ailesi Saruhan Sancağının

¹¹Feridun M. Emecen, "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Mülâhazalar" *Belleken*, C.LX S.222, Nisan (1996): 88.

¹² Ömer Bıyık, "XV. Yüzyılda Akhisar'ı İhya Eden Bir Hayırsever: Sarı Ahmet Paşa ve Vakfı", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.13, sy.1, (2015): 395.

¹³ Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 73.

¹⁴ Halil İnalçık'tan nakleden Senem Doyduk, "Akhisar Kent Merkezi Tarihi Doku", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, c.2, sy. 1, (2006): 22.

¹⁵ Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 73.

¹⁶Emecen, "Akhisar", 237.

¹⁷ Ayan için detaylı bilgi bk. Özcan Mert, "Ayan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.4, İstanbul: TDV Yay., 1991, 195-198.

ve dolayısıyla Akhisar kazasının yönetimine hâkim olarak sancaktaki konumlarını XIX. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.¹⁸

XIX. yüzyıl Osmanlı Nüfus Sayımları

Bilindiği üzere XIX. yüzyılda Osmanlı'da ülke genelindeki nüfus sayımlarının başlangıç tarihi ittifakla H.1246/47 (M.1830/1831) tarihidir.¹⁹ Bununla beraber ülke genelindeki ilk tahrirden önce de yerel ölçekte yapılmış çeşitli tahrirler²⁰ ve nüfus defteri olarak tanımlandırılan arşiv vesikası da mevcuttur.²¹

1831 yılında yapılmaya başlayan nüfus sayımının temel amacının Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra yeni bir ordu kurulmasına bağlı olarak, askerlik yapabilecek erkek nüfusun tespiti ile bu ordunun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yeni vergi kaynaklarının bulunması, olduğu bilinmektedir.²²

Bu sayımdan dört sene sonra ise Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna alınacak neferlerin miktarını tespit etmek amacıyla ülke genelinde yeni bir nüfus sayım ve yazımı yapılmıştır.²³

2821 Numaralı Akhisar Nüfus Defterinin Özellikleri

2821 numaralı defter Akhisar Kazasının en erken tarihli mufassal nüfus defteridir.²⁴ Defter Hicri 1250 - Miladi 1834-1835 tarihidir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Başkanlığı Arşivi'nde NFS. d. 2821koduyla tasnif edilmiştir. 17 x 44 ebadında olup ebrulu kapaklı ve 130 sayfadan mürekkeptir. Defterin muhtevası Akhisar'ın (Akhisar-ı Saruhan Kazası'nın) mahalleleri ile köylerinde ikamet eden Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusedir.

Defterin kapağında siyah mürekkep ve büyük bir şekilde *Akhisar-ı Saruhan Kazasının ehl-i İslam ve Reayasının nüfus defteridir* yazmaktadır.

¹⁸Karaosmanoğulları ile alakalı detaylı bilgi için bk. Yuzo Nagata, "Karaosmanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.24, İstanbul: TDV Yay., 2001, 468-470.

¹⁹Osmanlı'da modern nüfus sayımlarının çeşitli yönlerden değerlendirilmesi için başlıca olarak bk: Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1995. Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (1989)* 81-107. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) çev. Bahar Tırnakçı*, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2010; Feridun Emecen, Ayhan Yüksel, *Giresun Kazası Nüfus Defteri(1251/1835), Trabzon*: Serander Yayınları, 2015. Nejdett Bilgi, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu (700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı)*, c.19-20, sy. 148-149, (1999-2000): 117-124.

²⁰ Sedat Bingöl, "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme" *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.23 (2004): sy. 36.

²¹ Kemal Karpat nüfus defterlerinin 1829'dan itibaren kullanılmaya başlandığını söylese de durum böyle değildir. Bk. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, 65. Tam manasıyla nüfus sayımı olmamasına karşın nüfusun yazıldığı ve nüfus defteri olarak tanımlanan çeşitli evrak için bk. bk. Aziz Altı, "Divaneorman Nahiyesinden 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Asker Temini ve Divaneorman Nahiyesinin Demografik Özellikleri (1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c.7, sy.2, (2018):311-340. Ayrıca tarafımdan çalışılan bir başka örnek defter için bk. NFS.d. 6365

²² Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk*, 11.

²³Emecen ve Yüksel, *Giresun Kazası*, 15.

²⁴ En azından çalışmanın yapıldığı ana kadar elde edilebilen erken tarihli mufassal defteridir.

Nüfus defterinin ilk sayfasında *Saruhan Sancağında vaki kasabat ve kurada sakin olan zükûr ehl-i İslâm ve reayanın bu defa aynen tahrîrine irade-i seniye taallûk itmekle ber mantuk-ı emr-i âli tahrîr olunan Akhisar-ı Saruhan Kazasının zükûr ehl-i İslâm ve reayasıdır. Ber vech-i âfî zikr u beyan olunur yazılmıştır.*²⁵

Defterin ilk 60 sayfasında Müslüman nüfusun yazımı yapılmış, 61. sayfadan itibaren reaya nüfusun kaydı başlamıştır.

Kimi mahallerin yazımı bittikten sonra *bundan sonrası zeylinde tahrir olundu*²⁶ya da *işbu mahallesinin küsuratı zir-i defterde kayd olunmuştur*²⁷ şeklinde ifadeler bulunmaktadır.

Düzgün bir Rika yazısıyla yazılmış olan defterde zaman zaman siyakat yazısına benzer eklemeler vardır. Bunlar genelde yeni doğan çocukların kayıtlarıdır.²⁸

Kimi şahısların kaza içinde bir mahalleden başka mahalleye geçmeleri isimlerinin üstüne not edilmiştir.²⁹ Ayrıca çeşitli fevt kayıtları da mevcuttur.³⁰ Bu noktadan hareketle benzerlerini daha önce gördüğümüz üzere mezkûr deftere ilk etapta kaza nüfusunun yazımı yapılmış sonrasında ise aynı defter üzerinde kazada meydana gelen/gerçekleşen çeşitli vukuatlar ile (doğum/ölüm/yer değişiklikleri vb.) alakalı ekleme/çıkarmalar yapılmıştır. Bu bakımdan söz konusu nüfus defteri aynı zamanda bir yoklama/kütük defteridir.³¹

Defterde kişilerin, erkek çocuklarının yahut akrabalarının eşkâli (görünümü), unvan/lakapları, isimleri, meslekleri (herkes için yazılı değildir), yaşları ve gayrimüslimlerin bunlara ek olarak ödedikleri cizye vergisinin türü yazılmıştır.

2821 Numaralı Nüfus Defterine Göre Akhisar Kazası Mahallerindeki Müslüman Nüfusun Demografik Özellikleri

2821 numaralı deftere göre Akhisar kazasının merkez yerleşimi olarak adlandırabileceğimiz toplam 20 mahallesi vardır.³² Kazada Müslüman olarak toplam

²⁵“*Saruhan Sancağına bağlı kasabalar ve köylerde ikamet eden Müslüman ve gayrimüslim tebaanın erkeklerinin olduğu gibi yazılmasına dair emir buyrulan padişah iradesi üzerine; aşağıda beyan edilenler, Akhisar-ı Saruhan Kazası'nın Müslüman ve gayrimüslim erkekleridir*”. Ferhat Berber, *1834-1835 Akhisar'ın*, 2

²⁶ BOA, NFS.d 2918, 7.

²⁷ BOA, NFS.d 2918, 19.

²⁸ Hacı Muhyi Mah. 35 numaralı Debbağ Mustafa'nın isminin altında “*tevellüd oğlu ali sene 251*” şeklinde not düşülmüştür. Bk. NFS.d 2918, 34.

²⁹ Örneğin Yenice Mahallesinde 68 numarayla kayıt edilen Rençber Halil'in isminin üstünde kırmızı mürekkeple *der mahal-i Köşkler reft sene 250*” yazmaktadır. Bk. NFS.d 2821, 24.

³⁰ Yenice mahallesi numara 30 “*Çırağı Osman sin:13, fevt sene 250*”,25.

³¹ Benzer örnek için bk. Mustafa Mesut Özekmekçi, 1840/1841 tarihinde Balat Kazası Nüfusu ve Demografik Özellikleri (2916 Numaralı Nüfus Defterine Göre) *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, c.16, sy. 3, (2018).

³² BOA, NFS.d. 2918.

1636 erkek nüfusun sayımı/yazımı yapılmıştır. Defterde hane sayısı yazılmadığı için toplam nüfusun (kadınların da eklendiğini varsayarak) kaç hanede ikamet ettiği tespit edilememiştir. Fakat XIX. yüzyıl nüfus verileri hakkında yapılan çalışmalarda kadınları da ekleyerek bir evde ortalama 4, 4,5 kişinin ikamet ettiği kanısı yaygındır.³³Bu husustan hareketle kazada 1834 tarihinde İslam nüfusunun yaklaşık 800-1000 arası hane olduğu kuvvetle muhtemeldir.³⁴

Nitekim kazanın 1845 tarihli temettüat sayımında da mahallelerde yazımı yapılan Müslüman hane sayısının toplamının 959 olması³⁵ bu çıkarımı doğrulamaktadır.

Akhisar kazasına ait 1835'den önce bir başka defter en azından şu an için bulunmamaktadır. Bu bağlamda 1835 yılından önceki zamanlara ait olarak kaza nüfusunun miktarına dair her hangi bir sağlıklı/nitelikli varsayımda bulunmanın pek uygun olmayacağı anlaşılmıştır.³⁶

Kazaya gelen ve Akhisar hakkında verdikleri çeşitli bilgilerin yanında şehir nüfusu üzerine de kalem oynatmış yabancı seyyahların kaza nüfusu üzerine verdikleri rakamlar ise eldeki mevcut defterle karşılaştığında büsbütün yanlıştır.³⁷

Yukarıda değinildiği üzere Akhisar'ın 20 mahallesi ve 1636 Müslüman erkek nüfusu bulunmaktadır. Bu mahalleler içerisinde erkek nüfusu 100 kişiyi geçen 6 mahalle bulunmaktadır. En küçük mahalle ise 20 kişiyle Alaca Mescid mahallesidir. Geriye kalan 13 mahallenin erkek nüfusu 46 ila 93 kişi arasında değişmektedir.³⁸

Bu nüfusunun yaş gruplarına dağılımını incelediğimizde defterde kaydı geçen en küçük yaşın 1, en büyüğünün ise 80 olduğu görülür.³⁹

Yaşlar içerisinde en kalabalık yaş grupları 5 ve 5'in katlarıyla alakalı olanlardır. Öyle ki kazanın mahallelerinde yaşları 5 ve katları olan kişi sayısı 944'dür bu da tüm mahalle nüfusunun neredeyse %58'nin 5 yaş ve katlarında toplandığını göstermektedir.⁴⁰

³³ "XIX. yüzyılda Balkanlar'dan, Kafkasya'dan, Kuzey Karadeniz bölgelerinden ve diğer yerlerden Anadolu'ya yönelik göçmenlere ait listelerdeki kişi ve hane verilerinin incelenmesinden, bu yüzyılda bir hane içindeki nüfus sayısının 4,11 ile 4,17 arasında olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu katsayı bölgelere göre değişmekte, bizzat devlet adamları tarafından dahi aynı devirde bazen 5, bazen de 3 olarak hesaplanmaktadır. Bk. Nejat Göyünç, "Hane", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 15, İstanbul: TDV Yay., 1997, 553.

³⁴ 1636*2: Toplam 3272 kişi. Bunun 4'e bölümü 818 hane iken 4,5'a bölümü 727 hane yapmaktadır.

³⁵ Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 150.

³⁶ H. 1247 (M.1830/31) tarihli bir defterin olmaması yahut halen bulunamaması bu anlamda bir kayıptır.

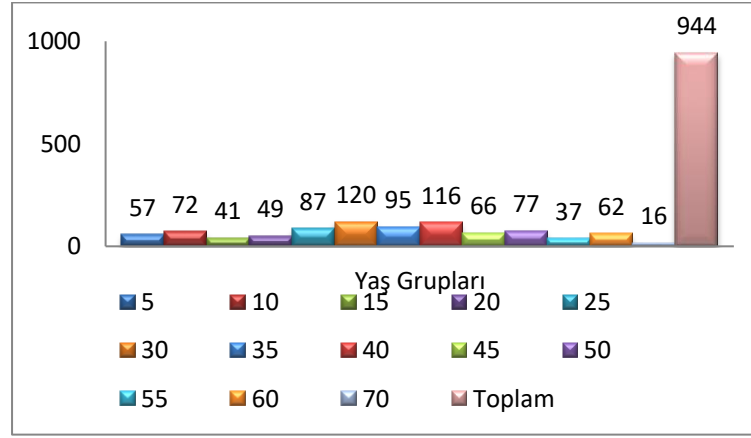
³⁷ Konu ile alakalı değerlendirme için bk. Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 139.

³⁸ Tablo-2'de mahallerin nüfus sayıları ile nüfusun yaş gruplarına dağılımı verilecektir.

³⁹ Bununla beraber bazı yaşların kaydı hiç yoktur. Bunlar 51,52,54,61,62,63,66,68,69,71,72,73,74,75,76,77,78,79, 81. ve yukarısidir.

⁴⁰ 1 yaşındakiler bu sayıya dâhil edilmemiştir.

Grafik-1: Yaşları 5 ve Katları Olan Müslüman Nüfus

Kaynak: BOA, NFS.d2821

Grafikteki dağılıma bakıldığında Osmanlı nüfus sayımlarının sıhhati ile alakalı şüpheler uyandırmaktadır.⁴¹ Konuyu izah etmek bakımından farklı sancaklardan benzer hususlarla durumu açıklamak yerinde olacaktır. Örneğin 1841 tarihli Sığıla Sancağına tabi Balat kazası nüfus defterinde nüfusun en kalabalık olduğu yaş grupları yine 5 ve katlarıdır.⁴² Keza Menteşe Sancağında da durum farklı değildir.⁴³ O dönemde idari taksimatta Hüdavendigâr Eyaletinin içinde yer almasına karşın Akhisar'a oldukça yakın bir yerleşim yeri olan Bergama'da H. 1254 (M.1838-1839) yapılan nüfus yoklamasında da sayılan/yazılan nüfusun büyük çoğunluğunun tıpkı mezkûr örnekler gibi 5 yaş ve katlarında olduğu görülmektedir.⁴⁴

Akhisar'a nispeten yakın sayılabilecek bu yerleşim yerlerinin dışında Akhisar'a oldukça uzak olan Acara-i Süfla⁴⁵ Sancağının nüfusu da (çok ufak bir istisna ile) tıpkı 5 ve katlarında toplandığı ve aynı zamanda kaza içinde en kalabalık yaş grubunun da benzer şekilde Akhisar'daki gibi 30 olduğu görülmektedir.⁴⁶

⁴¹ Günümüz şartlarında ve en ileri ülkelerde bile nüfus sayımlarının %100 sağlıklı şekilde yapıldığını söylemek zordur. Nitekim Kemal Karpat da A.B.D örneği üzerinden bu duruma dikkat çekmektedir. Bk. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, 70.

⁴² Detaylar için bk. Özelmekçi, 1840/41 Balat, 399.

⁴³ Mübahat Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus Ve Toplum Yapısı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2010, 183.

⁴⁴ NFS.d 1274. Nüfus defterinin günümüz alfabesine aktarımı şahsım tarafından yapılmıştır. Umut ediyorum yakın bir zamanda çalışma Bergama Belediyesi tarafından kitap olarak bastırılacaktır.

⁴⁵ Nejdet Bilgi, 1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre Acara-i Süfla Sancağının Demografik Yapısı (Haz: Merve Uğur), *VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi (Atatürk ve Türk Kültür Coğrafyasında Kafkasya ve Çevresi)*c.2, (2017), 1056.

⁴⁶ Farklı kaza ve sancaklardan daha fazla defter incelenmesi durumunda benzer kayıtların çıkacağını düşünmekteyim.

Muhtemelen bu durumun sebeplerinden ilki yaşı sorulan kişinin doğum tarihini tam olarak bilmemesi ve buna bağlı olarak yaşını hatalı beyan etmesidir. İkincisi ise yazımı yapan memurların kişinin yaşına dair dış görünüşlerinden çıkarım yapıp bunların yaşlarını amiyane tabirle yuvarlamaları olsa gerektir. Nitekim M. Kütükoğlu da bu durumu köyde yaşayanların yaşlarını bilmemeleri ve yaşları sorulduğunda günümüzde dahi daha çok 0 ve 5 ile biten rakamlar vermeleri ile açıklamaktadır.⁴⁷

Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet
1	76	22	10	43	5
2	38	23	11	44	2
3	42	24	4	45	66
4	37	25	87	46	1
5	57	26	4	47	9
6	45	27	8	48	8
7	41	28	20	49	3
8	43	29	4	50	77
9	34	30	120	53	1
10	72	31	2	55	37
11	23	32	9	56	1
12	54	33	10	57	2
13	22	34	2	58	2
14	25	35	90	59	1
15	41	36	3	60	62
16	26	37	8	64	1
17	13	38	12	65	1
18	42	39	3	67	1
19	6	40	116	70	16
20	49	41	1	80	2
21	4	42	4		

Tablo-1: Akhisar Mahalle Müslüman Nüfusu Yaş Gruplarının Dağılımı

Kaynak: BOA, NFS.d2821

Müslüman nüfusun geneline bakıp yaş gruplarına günümüz standartlarına⁴⁸ göre dağılımını incelediğimizde Akhisar nüfusunun çoğunluğunun 15 ila 64 yaş⁴⁹ arasında olduğu görülmektedir.⁵⁰ Bu gruptan sonra en kalabalık olanlar 1-14 yaş arası çocuk/sabi

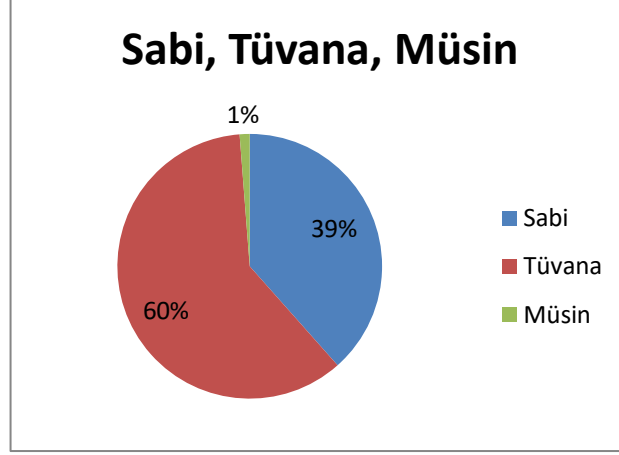
⁴⁷ Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı*, 183.

⁴⁸ Yaş: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/56066/mod_resource/content/0/1_N%C3%BCfusveN%C3%BCfus_ist.pdf (31.07.19).

⁴⁹ Bunların içinde ayrıca yaşları 12 ila 25 arasında değişen ve şabb-ı emred olarak not düşülen kişiler de bulunmaktadır.

⁵⁰ Bu durumda tıpkı 5 yaş ve katları gibi çoğu kazayla benzer bir durum göstermektedir.

nüfustur. 64 ve bu yaşın üstü ihtiyar/müsin olarak tabir edilen yaşlarda olan kişi sayısı ise neredeyse yok gibidir dahası 9 mahallede 64 yaşın üstünde kimse bulunmamaktadır. Bu durumda Akhisar kazası mahallerinin nüfusunun büyük çoğunluğunu güçlü kuvvetli manasına gelen “tüvana”dan mürekkep olduğu söylenebilir.⁵¹

Grafik-2: Sabi, Tüvana, Müsin Nüfus Dağılımı

Kaynak: BOA, NFS.d 2821

Mahallelerin nüfusunun yaş ortalaması ise 25'dir. Mahalleler içinde ortalama yaş olarak en ileri diyebileceğimiz yer 28 ile Hacı Muhyi Mahallesi'dir. Hacı Muhyi Mahallesinden sonra en ileri ortalamaya sahip mahalleler 26 yaş ile Makremeci ve İğdeli'dir. Nüfusun en genç ortalamaya sahip olduğu mahalle ise 22 (21,7) ile Köşkler Mahallesi'dir. Akhisar merkezdeki tüm mahallerin demografik dağılımı Tablo-2'de incelenebilir.

Mahalle	Toplam Müslüman Erkek Nüfus	0-14 Yaş	15-64 Yaş	65+ Yaş	Mahallenin Erkek Nüfusunun Yaş Ort.
Has Hoca	148	60	86	2	23,9
Kethüda	135	54	81	-	22,8
Emedli	126	48	77	1	25,9
Şeyhler	109	46	62	1	23,7
Makremeci	108	41	64	3	26,5
İğdeli	107	40	65	2	26,5
Hacı İshak	93	36	52	2	23,6

⁵¹ 1834 tarihinde Saruhan Sancağı içinde yer alan Nif kazasında (günümüzde İzmir iline bağlı olan Kemalpaşa) nüfusun büyük çoğunluğunu sabilerden teşkil ettiği görülmektedir. Bununla birlikte 1835 yılında yapılan yoklama da ise bu sefer tıpkı Akhisar'daki gibi tüvana nüfusun çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. 1 sene içinde nüfusun niteliği noktasındaki değişim şaşırtıcıdır. Detaylar için bk. Nejdet Bilgi, "Tanzimat'tan Günümüze Kemalpaşa Nüfusu", *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, (1999), 316-317

Paşa	88	35	56	-	24,8
Cami Kebir	83	31	38	3	25,6
Yoncalar	74	29	51	1	23
Tepecik	73	27	45	1	24,1
Divane					
Süleyman	69	26	47	-	25,3
Hacı Hızır	69	26	43	-	24,8
Yenice	69	23	46	-	24,2
Şeyh İsa	64	23	36	-	25,8
Garipçeler	59	23	29	-	23,3
Şehre Küstü	53	22	42	1	24,2
Hacı Muhyî	46	20	23	3	28,4
Köşkler	43	12	31	-	21,7
Alaca Mescid	20	7	13	-	24
TOPLAM	1636	629	987	20	25 (24,75)

Tablo-2: Akhisar Mahallelerindeki Müslüman Nüfusunun Demografik Dağılımı

Kaynak: BOA, NFS.d 2821

2821 Numaralı Nüfus Defterine Göre Akhisar Kazası Mahallerindeki Müslüman Nüfusun Meslekleri

2821 numaralı defterdeki Müslüman ahaliden 737 kişinin meslek kaydı bulunmaktadır. Bu durumda 1636 kişilik Akhisar İslam nüfusunun %45'i bir iş sahibidir. Bu noktada Akhisar'da icra edilen belli başlı meslekler konusunda Müslüman ve gayrimüslim nüfusun benzerlik ve farklılıklarına değinmek gerekmektedir.

Akhisar bilindiği üzere zirai ürünler bakımından oldukça zengin bir şehirdir. Nitekim şehrin tarımsal potansiyeline uygun şekilde en fazla sayıda kişinin de icra ettiği meslek ağır tarım işçiliği olan rençberliktir.⁵² Rençberlik yapan Müslüman sayısı (100 kişi) gayrimüslimlerden neredeyse 10 kat daha fazladır bu da Akhisar'da zor şartlarda yapılan zirai üretim alanında Müslümanların gayrimüslimlerden önde geldiğini göstermektedir. Buna karşın tarımsal üretimin diğer kollarında hizmet veren bahçıvan, bağcı gibi mesleklerde Rum nüfusun Müslümanlara göre ezici bir üstünlüğü vardır. Netice olarak çok açık şekilde kazadaki meşakkatli tarımsal işleri Türkler yüklenmiştir.

Müslüman nüfusun güçlü olduğu bir diğer iş kolu nakliyedir. Bu alanda İslamlar 2 arabacı, 5 deveci, 7 eşekçi, 1 katırcı ile toplam 14 kişiyle hizmet verirken gayrimüslim

⁵² Tarla ve inşaatlarda bedeni ile çalışan; ağır işleri gören işçi; amele Yaşar Çağbayır, *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları2017,1374.

nüfus içinde sadece 1 tane arabacı bulunmaktadır.⁵³ Bu nakliyeciler İzmir-İstanbul aksında mühim bir konumda olan, verimli tarım arazileri ile XIX. yüzyıldaki kıymetli ihracat ürünleri olan tütün, pamuk, meyan kökü, buğday gibi ürünlerin⁵⁴ üretiminde hatırı sayılır bir kapasiteye sahip Akhisar'ın bu vb. ürünlerini muhtemelen XVII ve XVIII. yüzyıldan itibaren önem kazanan İzmir⁵⁵ ve limanına taşımaktadırlar.

Rençberlikten sonra Müslümanların en yoğun olarak çalıştığı iş kolu deri terbiye edip bunları tabaklayan debbağlardır. Burada da tıpkı rençberlik gibi Müslümanların çok açık üstünlüğü vardır öyle ki gayrimüslim nüfus içinde bir tane bile debbağ bulunmamaktadır.

Kazada debbağdan sonra pek çok Müslümanın icra ettiği diğer meslek çizmeciliktir. Çizmecileri ise keçeciler takip etmektedir.

Kahveci sayısı da gayrimüslimlerle kıyaslandığında oldukça fazladır ve açık bir şekilde Akhisar'daki kahvehanelerin %99'u Müslümanlara aittir.

Bazı meslekler de ise 2 unsur arasında ufak farklar bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak pabuçculuk, kundakçılık, bezirgânlık gibi meslekler misal verilebilir. Burada ilginç olan husus pabuç yapımında sayıca birbirine yakın olan Müslüman ve gayrimüslimlerin çizme üreticiliği ya da tamirciliği konusunda keskin bir şekilde ayrılmasıdır. Reaya nüfus içinde çizmecilik yapan kimse yokken Müslüman nüfus içinde 41 gibi ciddi sayılabilecek sayıda kişinin çizmecilik yaptığı görülür.

Bazı mesleklerin yapılabilmesi için (örneğin papuççu, çizmeci, debbağ, kahveci vb.) bir dükkâna ya da sabit bir yere ihtiyaç duyulduğu kesindir. Buradan hareketle bu tarz işlerde faaliyet gösteren kişilerin yarısının dükkân sahibi olduğunu varsayarsak Akhisar mahallerindeki Müslümanların yaklaşık 200-250 dükkâna sahip olduklarını söylemek çok da yanlış olmayacaktır.⁵⁶ Tablo-3'te Akhisar mahallerinde Müslümanlar tarafından icra edilen meslekler görülebilir.

Meslek	Sayı	Meslek	Sayı
Ameleci	3	Kaltakçı	6
Arabacı	2	Kantarıcı	2

⁵³“Anadolu'da demiryolları hiç bir zaman eski nakliyat yöntemlerinin yerini alacak düzeye gelmedi. Ürünlerin hala kervanlarla istasyonlara getirilmesi gerekiyordu.” Detaylar için bk. Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi On Dokuzuncu Yüzyıl*, çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1993, 65.

⁵⁴ Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 113.

⁵⁵ İzmir ve limanının XIX. yüzyıldaki gelişimi için ayrıca bk. Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya*, 65

⁵⁶Yüzyılın sonunda Akhisar'da Dükkân, Mağaza, Değirmen, Yağhane, Kahvehane vb. müteşekkil 714 dükkân bulunmaktadır. Bk. Berber ve Özekmekçi, *Tarihte Akhisar*, 189

Attar ⁵⁷	9	Kapı Uşağı	1
Bağcı	1	Kapıcı	1
Bakkal	6	Kasap	7
Bamyacı?	1	Kayyum	1
Barutçu	1	Katırcı	1
Berber	18	Kâtip	1
Bezzaz	14	Keçeci ⁵⁸	37
Bıçakçı ⁵⁹	2	Keresteci	1
Bohçacı	1	Kileci	1
Börekçi	6	Kıracı Başı	1
Çakmakçı	1	Kirişçi	1
Çeperci ⁶⁰	1	Kundakçı	4
Çeşmeci	1	Leblebici	10
Çıkrıkçı	2	Mahalle İmamı	1
Çırak ⁶¹	5	Mestçi	5
Çilingir	3	Muhzır	1
Çizmeci ⁶²	41	Muytab ⁶³	20
Çoban	2	Mücellit	2
Çubukçu	2	Müezzin	7
Çulha	4	Nalbant ⁶⁴	27
Debbağ ⁶⁵	96	Nalçacı	6
Dellal	8	Nalıncı	1
Demirci	17	Natır	2
Deveci	5	Oduncu	1
Döşemeci	1	Ortakçı ⁶⁶	2
Duhancı	2	Paçacı	1
Dülger	4	Papuçcu	20
Eğerci	1	Pasban	1
Ekmekçi	2	Rençber	100
Eskici ⁶⁷	27	Saatçi	1

⁵⁷ Bunlardan 7'si Attar, 1 tanesi Attar Çırağı 1 tanesi ise Attar Hizmetkârı olarak kayıt edilmiştir.

⁵⁸ Bunlardan 2'i Keçeci Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁵⁹ Bıçakçı'nın lakap mı yoksa meslek mi olduğunu belirlemek takdir edilmelidir ki zordur. Bununla birlikte kazada yapılan işlerden ve bunların keskin aletlere ihtiyaç duymasına binaen burada bu ikisini meslek olarak kabul etmeyi uygun buldum.

⁶⁰“Çeper” Çeper halk ağzında çalı çırpıdan yapılmış çit, duvar, bölme olarak geçmektedir. Kelime'nin anlamları için bk. <http://lugatim.com/s/%C3%A7eper> (29.07.2019).

⁶¹ Ne çırağı oldukları belirsizdir.

⁶² Bunlardan 3'ü Çizmeci Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁶³ Bunlardan 1'si Muytab Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁶⁴ Bunlardan 2'si Nalbant Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁶⁵ Bunlardan 3'ü Debbağ Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁶⁶ Bunlardan 1'si Ortakçı Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁶⁷ Bunlardan 1'i Eskici Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

Eşekçi	7		
Gülcü?	1	Samancı	1
Haffaf ⁶⁸	1	Saraç	24
Hafız-ı Kütup	1	Semerci	9
Hallaç	7	Sepetçi	1
Hamamcı	3	Sığırtmaç	2
Hamal	1	Su Yolcu	1
Helvacı ⁶⁹	17	Şehir Kethüdası	1
Hizmetkâr	4	Şerbetçi	2
Humbaracı Tekaidü ⁷⁰	4	Terzi	2
İmam	9	Yoncacı	2
Kadayıfçı	1		
Kahveci	29		
Kâhya	1		
Kalaycı	13		

Tablo-3: Akhisar Mahallerinde Müslümanlar Tarafından Yapılan Meslekler.

Kaynak: BOA, NFS.d, 2821

2821 Numaralı Nüfus Defterine Göre Akhisar Kazası Mahallerindeki Gayrimüslim Nüfusun Demografik Özellikleri

Akhisar Kazasında XV ve XVII. yüzyıllar arasında gayrimüslim nüfus neredeyse yok gibidir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise kazada 713 cizye⁷¹ yükümlüsü Rum bulunmaktadır.⁷²

1834/35 tarihine gelindiğinde Akhisar'da mahallelerde ikamet eden erkek gayrimüslim nüfusun toplam sayısı 726'dır. Kaza merkezinde sadece reaya nüfustan mürekkep mahalle bulunmamakta, Müslüman ve gayrimüslimler aynı mahallelerde beraber yaşamaktadırlar.⁷³ Bir hanede yaşayan kişi sayısını bulma bulmak için önceki

⁶⁸“Haffaf” Ayakkabı, terlik benzeri satan esnaf. Bk. <http://lugatim.com/s/HAFFAF> (29.07.2019).

⁶⁹ Bunlardan 2'si Helvacı Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁷⁰ Bunlardan 2'si için sadece Tekaidü notu düşülmüştür. Diğer 2'si için ise Humbaracı Tekaidü notu bulunmaktadır.

⁷¹ Cizye için bk. Halil İnalçık, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.8, İstanbul: TDV Yay., 1993, 45-48.

⁷² XVIII. asırda kazada tahmini olarak toplam 1000 kadar Rum olduğu ifade edilebilir. Bk. Berber ve Özelmekçi, *Tarihte Akhisar*, 251.

⁷³ Bunun istisnası Kethüda, Cami Kebir ve Alacamescid mahallelerdir. Bu mahallelerde sadece Müslümanlar bulunmaktadır.

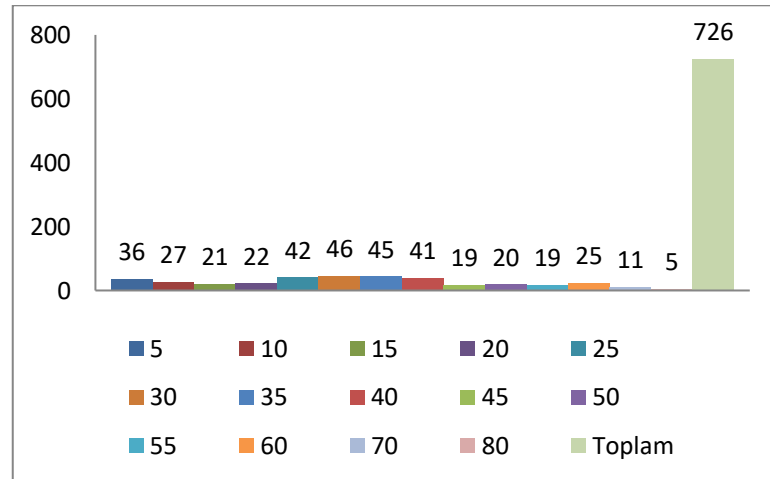
sayfalarda Müslüman nüfus için yaptığımız çıkarımdan hareketle Akhisar kaza merkezindeki reaya nüfusun toplam 320-360 kadar hanesi olduğu söylenebilir.⁷⁴

Gayrimüslim nüfusun kaza merkezinde en kalabalık olarak buldukları iki mahalle 103'er kişiyle Hacı Hızır ve Paşa Mahallelerdir. Bunların arkasından sadece 1 eksikle Hacı İshak Mahallesi gelmektedir. Rum nüfusun en az olduğu mahalle ise 5 kişi ile Makremeci Mahallesi'dir. Söz konusu edilen bu 4 mahalle dışında kalan 13 mahallede ise sayısı 10 ila 55 kişi arasında değişen erkek Rum nüfus bulunmaktadır.

726 kişilik Rum nüfusunun yaş gruplarına olan dağılımı incelendiğinde yaş gruplarının tıpkı Müslüman nüfus gibi 1 ila 80 arasında değiştiği görülür.

Akhisar reayasının toplandıkları yaş gruplarındaki⁷⁵ dağılımının da yine Müslümanlar ile benzer olduğu görülmektedir. Gayrimüslim nüfusun da yaşları 5 ve 5'in katlarında toplanmıştır. Yaşları 5 ve katlarında olan kişiler toplam nüfusun %52'ni oluşturmaktadır.⁷⁶ Nitekim en fazla kişinin toplandığı yaş da 46 kişiyle 30'dur ikinci sırada ise 45 ile 35 yaşındakilerdir.⁷⁷

Bu durumda Akhisar kazasında ikamet etmekte olan Müslüman ve gayrimüslim nüfus sayısal olarak farklılıkları olmakla birlikte demografi noktasında benzer bir dağılım göstermektedirler.

Grafik-2: Yaşları 5 ve Katları Olan Gayrimüslim Nüfus

Kaynak: BOA, NFS.d, 2821

⁷⁴ 726*2/4-4,5.

⁷⁵ Bazı yaşlardan ise hiç yoktur bunlar 31,39, 43, 44, 46, 49, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79 ile 80 ve üstü.

⁷⁶ 376 kişi. Müslüman nüfusta bu oran %58'idi.

⁷⁷ Tablo-5'te Akhisar reayası nüfusunun yaş gruplarına dağılımı incelenebilir.

Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet
1	44	16	17	32	13	54	1
2	11	17	2	33	5	55	19
3	22	18	16	34	1	60	25
4	24	19	4	35	45	70	11
5	6	20	22	36	2	75	2
6	24	21	6	37	1	80	5
7	22	22	4	38	6		
8	36	23	5	40	41		
9	30	24	3	41	1		
10	27	25	42	42	3		
11	4	26	1	45	19		
12	6	27	5	47	1		
13	4	28	5	48	2		
14	11	29	1	50	20		
15	21	30	46	53	2		

Tablo-4:Akhisar Mahalle Reaya Nüfusun Yaş Gruplarının Dağılımı.

Kaynak: BOA, NFS.d, 2821

Yukarıda gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfusla olan çeşitli benzerliklerine temas etmişim. Zikrettiklerim dışında bir diğer benzerlik nüfusun yaş gruplarındaki niteliğidir. Burada da Müslim nüfusla benzer şekilde 15-64 yaş arasındaki reaya nüfusun çocuk ve yaşlılardan daha kalabalık olduğu görülmektedir. Buna göre 726 kişilik reaya nüfusun 407 kişisi yani toplam nüfusun %56'sı 15-64 yaş arasındadır. İkinci sırada 301 kişiyle çocuk/sıbyanlar gelmekte iken 64 ve üstündeki kişi sayısı 18 ile neredeyse %1'dir.⁷⁸

Mahallerin yaş ortalamasını incelediğimizde yaş ortalamasının en küçük olduğu mahalle 19,6 ile Emedli'dir. Bunların dışında reaya nüfusun yaş ortalaması 20 ila 29 arasında değişmekte iken ortalamasının en ileri olduğu mahalle 32 ile Makremeci Mahallesindedir.

⁷⁸ 6 reaya mahallesinde 64 yaşın üstünde kimse yoktur. Bu da Müslüman nüfus ile benzeşen bir diğer örnektir.

Mahalle	Toplam Gayrimüslim Erkek Nüfus	0-14 Yaş	15-64 Yaş	65+ Yaş	Mahallenin Erkek Nüfusunun Yaş Ortalaması
Hacı Hızır	103	50	50	3	20,7
Paşa	103	44	58	1	23,3
Hacı İshak	102	45	52	5	22,7
Yenice	55	28	26	1	20,5
Tepecik	54	18	36	-	22,9
Has Hoca	49	21	27	1	23,7
Divane Süleyman	46	16	29	1	25,5
Hacı Muhyî	44	18	26	-	24,2
Köşkler	28	11	16	1	24
Yoncalar	28	13	15	-	20,2
Garipçeler	23	6	16	1	27,3
Emedli	21	8	13	-	19,6
Şehre Küstü	21	6	13	2	28,8
Şeyh İsa	18	6	12	-	25,1
Şeyhler	15	4	10	1	25,6
İğdeli	11	5	5	1	23,4
Makremeci	5	2	3	-	32,4
TOPLAM	726	301	407	18	23

Tablo-5: Akhisar Mahallelerindeki Gayrimüslim Nüfusunun Demografik Dağılımı

Kaynak: BOA, NFS.d 2821

Osmanlı İmparatorluğunda bilindiği üzere gayrimüslimler baş vergisi olarak adlandırılan cizye vergisi ödemekle mükelleftir. Nüfus defterindeki cizye yükümlüsü kişi sayısı toplamı 471'dir, bunun dışında kalan 255 kişi cizyeden muaftır. Bu hesaba göre Akhisar reayasının neredeyse %65'i gelir elde etmektedir ve doğal olarak cizye ödemek zorundadırlar.

Cizye mükellefleri içerisinde en kalabalık grup orta halli olarak tabir edilen evsatlardır. Yüksek cizye vergisi ödeyen ve ala olarak ifade edilen gruptaki kişi sayısı ise oldukça azdır. Bu tablodan hareketle Akhisar reayasının büyük çoğunluğunun orta halli olarak tabir edilmesinde bir beis yoktur.⁷⁹

⁷⁹ 1834 yılında Saruhan sancağının bir diğer kazası olan Nif'te de gayrimüslim ahalinin büyük çoğunluğu orta hallidir. Bk. Bilgi, "Tanzimat'tan Günümüze Kemalpaşa'nın Nüfusu", 316. Sadece Akhisar reayasının değil neredeyse Batı Anadolu'da yaşayan gayrimüslim nüfusun büyük çoğunluğunun orta halli olduğunu iddia etmek zannımca abartılı olmayacaktır.

Mahalle	Ala	Evsat	Edna	Cizye Mükellefi Olmayan (Çocuk, Yaşlı, Muaf)
Has Hoca	3	14	14	18
Yenice	-	20	8	27
Paşa	1	36	25	41
Hacı Hızır	3	37	22	41
Hacı Muhyî	1	15	13	15
Garipçeler	-	11	6	6
Şehre Küstü	-	11	5	5
Şeyh İsa	-	9	5	4
Makremeci	-	3	1	1
Emedli	1	10	4	6
Hacı İshak	2	42	20	38
Divane Süleyman	-	19	13	14
Tepecik	2	21	19	12
İğdeli	-	5	2	4
Yoncalar	-	6	11	11
Şeyhler	-	7	5	3
Köşkler	-	14	5	9
TOPLAM	13	280	178	255

Tablo-6: Cizye Yükümlüsü Reaya Nüfus

Kaynak: BOA, NFS.d, 2821

2821 Numaralı Nüfus Defterine Göre Akhisar Kazası Mahallerindeki Gayrimüslim Nüfusun Meslekleri

Defterde kayıtlı 726 gayrimüslimin 379'u için meslek kaydı yapılmıştır. Bu durumda reaya nüfusunun %52'nin bir iş/meşgale sahibi olduğu söylenebilir.

Gayrimüslimlerle Müslümanların yaptığı işleri kıyasladığımızda demografik olarak birbirine çok benzeyen bu iki etnik unsurun meslekler konusunda ayrıştıkları görülmektedir.

Bu ayırım özellikle sermaye⁸⁰ ve belirli el becerisi gerektiren bazı işlerde görülür. Gayrimüslim nüfusun bu tarz mesleklerde Müslümanlara göre mutlak hâkimiyeti vardır.

⁸⁰ Örnek olması adına mutlak sermaye gerektiren bir iş olan kuyumculuk işini kazada sadece gayrimüslimler yapmaktadır.

Bunlara örnek vermek adına terzilik ve bakkallık alanlarında bir kıyaslama yapalım. Müslüman nüfus içinde sadece 1 terzi bulunmaktayken gayrimüslimlerde bu sayı 31'dir. Rakamlar kıyaslandığında ve terziliğin arz-talep gerektiren doğası düşünüldüğünde Akhisar'da giyim-kuşam ihtiyaçlarına gayrimüslimlerin yön verdiği açıktır.⁸¹

Sermaye gerektiren Bakkallık içinde aynı hususlar söylenebilir. Müslümanlar içinde sadece 6 bakkal varken reaya nüfus içinde bakkallık yapan kişi sayısı 28'dir. Hatta her ne kadar nüfus defterinden bu tarz bir yorum yapmak abartılı olsa bile gayrimüslim bakkalların 1 tanesinin "Bakkal Başı" olarak yazılması şehirdeki reaya bakkalların kendi içinde bir meslek odası/organizasyonu yaptıklarını düşündürmektedir.

Meslekler içindeki bir diğer önemli ayırım değirmenciler ve buna bağlı iş kollarıdır. Reaya nüfus içinde 7 tane değirmenci ve 5 tane uncu bulunmaktadır. Değirmen ve unla direk bağlantılı olduğu muhakkak ve insanın en temel ihtiyaçlarından olan ekmekçilikte de gayrimüslimlerin ağırlığı Müslümanlara göre çok yüksektir.

Şöyle ki nüfus defterine göre Akhisar'da bu tarihte toplam 13 ekmekçi vardır. Ancak bunların sadece 2'si Müslümandır. Geri kalan 11 ekmekçi ise Rum'dur. Bunların içinde 1 tanesi muhtemelen sadece ekmeğin satışıyla ilgilendiği için ekmekçi tezgâhtarı olarak kayıt edilmiştir. Bunlara ek olarak yine bu iş koluyla doğrudan alakalı olarak kazadaki Rum nüfus içinde 8 tane simitçi, 1 tane gevrekçi, 1 tane elekçi 1 tane de börekçi bulunmaktadır.

Müslümanlarda ise bu meslekler içinde Rumlardan daha fazla kişinin çalıştığı tek iş börekçiliktir. Tüm bunlardan hareketle şehirdeki un üretimi ve bunun düzenli gelir getiren işlenmiş mamullerini gayrimüslim nüfusun yapıp sattığı açıktır. Gayrimüslim nüfusun kaza mahallerinde icra ettiği meslekler için Tablo-7 incelenebilir.

Meslek	Sayı	Meslek	Sayı
Abacı ⁸²	26	Kahveci	1
Ameleci	1	Kalaycı	1
Arabacı	1	Kara Boyacı?	1
Attar	2	Kazgancı	2
Bağcı	10	Kırıkçı	1
Bahçıvan ⁸³	26	Kırmızı Boyacı	1
Bakırcı	2	Kirişçi	1

⁸¹ Bunun yanında dülgerlik, gazzazlık, doğramacılık gibi beceri gerektiren işlerde de gayrimüslimlerin Müslümanlara üstünlüğü vardır. Keza teknik bilgi ve beceri isteyen mimarlık gibi bir işi kazada icra eden tek kişi reayadandır.

⁸² Bunlardan 2'si Abacı Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁸³ Bunlardan 1'i Bahçıvan Çırağı, 1'i Bahçıvan Çavuşu olarak kayıt edilmiştir.

Bakkal ⁸⁴	28	Koza Manavı	1
Bardakçı ⁸⁵	6	Kozacı	1
Basmacı	2	Kökçü?	1
Berber	6	Kundakçı	4
Bezîrgân	1	Kuyumcu	4
Bezzaz	9	Mahalle Kâhyası?	1
Bıçakçı	1	Manav	2
Boyacı ⁸⁶	18	Mimar	1
Börekçi	1	Nalçacı	2
Çapakçı?	1	Paçacı	1
Çilingir	2	Papaz	3
Çoban	24	Papuçcu ⁸⁷	36
Çubukçu	2	Rençber	14
Çulha	5	Simitçi ⁸⁸	8
Değirmenci	7	Süpürgeci	1
Dellal	1	Terzi ⁸⁹	31
Doğramacı	3	Tütün Kıyıcısı	2
Duhancı	14	Tütüncü	1
Dülger	7	Uncu	5
Ekmekçi ⁹⁰	11	Yağcı Kalfası	1
Elekçi	1	Yapucu	23
Gazzaz ⁹¹	2	Yazmacı	6
Gevrekçi	1	Yorgancı	3
Gündelikçi	2		
Haceci?	1		
Hamamcı	1		
Hancı	2		
İmadcı ⁹²	1		

Tablo-7: Akhisar Mahallerinde Gayrimüslimler Tarafından Yapılan Meslekler.

Kaynak: BOA, NFS.d, 2821

⁸⁴ Bunlardan 7'si Bakkal Çırağı, 1'i Bakkal Başı olarak kayıt edilmiştir.

⁸⁵ Bunlardan 2'si Bardakçı Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁸⁶ Bunlardan 1'si Boyacı Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁸⁷ Bunlardan 1 tanesi Papuçcu Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁸⁸ Bunlardan 1 tanesi Simitçi Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁸⁹ Bunlardan 1 tanesi Simitçi Çırağı olarak kayıt edilmiştir.

⁹⁰ Bunlardan 2'si Ekmekçi Çırağı, 1'i Ekmekçi Tezgâhtarı olarak kayıt edilmiştir.

⁹¹“Kazzaz” Kazzaz kelimesinin eski metinlerde geçen şekli; ipek bükten, ibrişim yapan kimse.

<http://lugatim.com/s/GAZZAZ> (30.07.19).

⁹²“İmad” İmad sözlükte direk olarak geçmektedir. Bk. <http://lugatim.com/s/%C4%B0MAD> (30.07.2019) buradaki anlamının inşaatlar için direk yapan/üreten kimse olduğunu düşünmekteyim.

Sonuç

1834/35 tarihli nüfus defterine göre Akhisar'ın Müslüman erkek nüfusu 1626, gayrimüslim erkek nüfusu ise 726 kişidir. Kazadaki toplam erkek sayısı 2.352 iken kazanın tahmini toplam nüfusunun 4.700-5000 civarında olduğu öngörülmüştür.

Kazada toplam 20 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin tamamında Müslümanlar gayrimüslim nüfustan kalabalıktır ve farklı inançlara sahip iki grup aynı mahallelerde beraberce ikamet etmektedirler. Bunun yanında 3 mahallede ise hiç gayrimüslim yoktur keza kaza merkezinde sadece gayrimüslimlerden teşekkül etmiş mahalle de bulunmamaktadır.

Akhisar merkezde ikamet eden Müslim ve gayrimüslim ahalinin demografik durumları büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Kaydı yapılan kişilerin çoğunluğunun yaşları benzer şekilde 5 ve 5'in katlarında toplanmıştır. Bunun yanında her iki unsur içinde de en kalabalık yaş grubunu 15-64 yaş arasında olanlar teşkil etmektedir. Bu gruptan sonra çocuk ve genç olarak tabir edebileceğimiz 1-14 yaş grubu gelmektedir. 64 ve üstü yaş gruplarında olan kişi sayısı ise çok seyrek ve kaza nüfusunun neredeyse sadece %1'ne tekabül etmektedir.

Kazada ikamet eden gayrimüslim nüfusun neredeyse %65'i cizye mükellefidir. Cizye mükelleflerinin büyük çoğunluğu ise orta hallidir ve cizyelerini evsat değeri üzerinden ödemektedirler.

Demografik olarak büyük benzerlik gösteren Müslüman ve gayrimüslimler meslekler konusunda ciddi farklılıklar göstermektedir. Müslümanlar daha fazla iş kolunda ve zahmetli tarım sahasında faaliyet göstermekteyken gayrimüslimler sermaye ve el becerisi gerektiren işlerde daha kalabalıklardır.

Arşiv belgeleri içinde yekûn teşkil eden nüfus defterleri içinde barındırdığı bilgiler ile (ciddi bir süzgeçten geçirilmek kaydıyla) XIX. yüzyıl Osmanlı taşrası hakkında oldukça kıymetli sosyo-ekonomik bilgiler içermektedir. Bunların ciddi şekilde tahlil edilmesi, farklı bölgelerdeki sancak ya da kazaların karşılıklı incelenmesinin XIX. yüzyıl Osmanlı taşrası hakkında araştırmacılara önemli bilgiler vereceği ve bunlarla mikrodan makroya gidip Osmanlı sosyal ve şehir hayatı üzerine daha nitelikli eserler vermek konusunda önemli altyapı desteği sağlayacağı inancındayım.

Kaynaklar

A- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri (NFS.d), No:2821.

B-Araştırma ve Yayınlar

AKDENİZ, E. ve ŞAHİN, M. K., *Akhisar Gezi Rehberi*, Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

ALTI, A., “Divaneorman Nahiyesinden1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Asker Temini ve Divaneorman Nahiyesinin Demografik Özellikleri (1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.7, Sy.2 (2018): 311-340.

AYDIN, M., “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, (1990):81-106.

BERBER, F., *Akhisar’ın Defterleri-I 1834-1835 Akhisar Nüfus Defteri*, Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

BERBER, F. ve ÖZEKMEKÇİ, M. M., *Tarihte Akhisar*, Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

BIYIK, Ö. “XV. Yüzyılda Akhisar’ı İhya Eden Bir Hayırsever: Sarı Ahmet Paşa ve Vakfı”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, sy.1 (2015): 391-413.

BİLGİ, N. “Tanzimat’tan Günümüze Kemalpaşa Nüfusu”, *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, (1999):316-317.

BİLGİ, N., “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında,” *Türk Yurdu*, 19-20, sy.148-149, (1999-2000):117-124.

BİNGÖL, S. “İstanbul’da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23 sy.36, (2004): 43-60.

ÇAĞBAYIR, Y., *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.

DOYDUK, S., “Akhisar Kent Merkezi Tarihi Doku”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2. sy:1.(2006):19-27.

EMECEN, F.E, “Beylikten Sancağa Batı Anadolu’da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Mülâhazalar” *Bellekten*, C.LX S.222, (1996): 81-91.

EMECEN, Feridun, “Akhisar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 236-237, İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

EMECEN, F. ve YÜKSEL, A., *Giresun Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*, Trabzon: Serander Yayınları, 2015.

GÖYÜNÇ, N., “Hane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15:552-553, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

İNALCIK, H., “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8: 45-48, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

KARAL, E. Z., *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995.

KARPAT, K., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, çev. Bahar Tırnakçı, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

KÜTÜKOĞLU, M., *Menteşe Sancağı 1830(Nüfus Ve Toplum Yapısı)*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

MERT, Ö., “Ayan” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4-195-198, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

NAGATA, Y., “Karaosmanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24-468-470, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

ÖZEKMEKÇİ, M. M.“1840/1841 tarihinde Balat Kazası Nüfusu ve Demografik Özellikleri (2916 Numaralı Nüfus Defterine Göre)”*Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 16, sy.3 (2018):385-405.

KASABA, R., *Osmanlı İmparatorluğu Ve Dünya Ekonomisi On Dokuzuncu Yüzyıl*, çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.

<https://manisa.ktb.gov.tr/TR-152050/incilde-adi-gecen-7-kiliseden-ucu.html>
(27.07.2019) .

<http://www.manisa.gov.tr/ilcelerimiz>. (26.07.2019).

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/56066/mod_resource/content/0/1_N%C3%BCfusveN%C3%BCfus_ist.pdf. (31.07.2019).

<http://lugatim.com/s/%C3%A7eper>. (29.07.2109).

<http://lugatim.com/s/HAFFAF>. (29.07.2109).

<http://lugatim.com/s/GAZZAZ>. (29.07.2109).

<http://lugatim.com/s/%C4%B0MAD>. (30.07.2019).